

АВТОНОМІЗАЦІЯ ЯК ФОРМА УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПОСТАНОВКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Ірина Мосякова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті наголошено на тому, що впродовж останнього десятиліття в нашій країні відбуваються реформи, пов'язані з багатьма процесами, серед яких – демократизація, глобалізація, цифровізація тощо. Але, попри здійснення та впровадження реформ, проблема руху системи управління закладами позашкільної освіти до автономізації залишається не розкритою. Доведено, що здебільшого дослідження, присвячені проблемі автономізації, сконцентровано у вищій освіті, хоча цей рух у всій системі освіти мав би працювати на випередження. Необхідність автономізації позашкільних закладів освіти є безперечною, адже сьогодні наша країна, орієнтуючись на найкращі світові практики навчання впродовж життя, за допомогою неформальної / додаткової освіти залучена до інноваційних процесів, пов'язаних з новою філософією постформальної освіти. На прикладі різноманітних досліджень доведено, що впровадження найкращих практик навчання в поєднанні з опорою на принципи дотримання якості освіти дає різноманітні результати, що потребують осмислення. Порушену в статті проблему розкрито в трьох аспектах – політичному, економічному й педагогічному. Акцентовано на необхідності впровадження реформ в управління позашкільними закладами освіти відповідно до суспільних соціально-економічних вимог, з опорою на можливості досягнення цілей навчання розумного суспільства.

Ключові слова:

автономізація; управління; позашкільні заклади освіти; освіта впродовж життя.

Анотация:

Мосякова Ирина. Автономизация как форма управления учреждением дополнительного образования: постановка педагогической проблемы.

В статье отмечено, что в течение последнего десятилетия в нашей стране осуществляются реформы, связанные с демократизацией, глобализацией, цифровизацией. Однако, несмотря на осуществление и внедрение реформ, проблема движения системы управления учреждениями дополнительного образования к автономизации остается не раскрытой. Доказано, что большинство исследований, касающихся явления автономизации, сконцентрировано на процессах управления высшим образованием, хотя это явление должно было бы работать на опережение во всей системе образования. Необходимость автономизации дополнительных учебных заведений – бесспорна, ведь сегодня наша страна, ориентируясь на лучшие мировые практики обучения в течение жизни, с помощью неформального / дополнительного образования вовлечена в инновационные процессы, связанные с новой философией постформального образования. На примере различных исследований показано, что внедрение лучших практик обучения в сочетании с опорой на принципы соблюдения качества образования дает различные результаты, которые требуют осмысления. Поднятая в статье проблема раскрывается в трёх аспектах – политическом, экономическом и педагогическом. Акцентируется на необходимости внедрения реформ в управление дополнительными учебными заведениями в соответствии с общественными социально-экономическими требованиями, с опорой на возможности достижения целей обучения разумного общества.

Ключевые слова:

автономизация; управление; внешкольные учебные заведения; образование в течение жизни.

Resume:

Mosiakova Irina. Autonomization as a form of management of an institution of additional education: setting a pedagogical problem.

In the article, the author notes that over the past decade, reforms have been carried out in our country related to democratization, globalization, and digitalization. However, despite the implementation of reforms, the management system of institutions of additional education, in particular, its movement towards autonomization remains unclear. It has been proved that most of the studies concerning the phenomenon of autonomization are concentrated on the management processes of higher education, although this phenomenon should be ahead of the curve in the entire education system.

The need for autonomization of additional educational institutions is indisputable, because today our country, focusing on the best world practices of lifelong learning, with the help of non-formal / additional education is involved in innovative processes associated with the new philosophy of post-formal education. Using the example of various studies, the author shows that the implementation of the best teaching practices in combination with the reliance on the principles of adherence to the quality of education gives different results that require reflection.

The author reveals the problem from three sides - political, economic, pedagogical, and focuses on the need to introduce reforming the management of additional educational institutions in accordance with the socio-economic requirements of society, relying on the possibility of achieving the goals of teaching in a reasonable society.

Key words:

autonomization; management; additional educational institutions; lifelong learning.

Постановка проблеми. Децентралізація управління системою освіти полягає в можливості розширення закладами освіти, серед яких – позашкільні, своїх повноважень. Це передбачає насамперед передачу від центральних органів виконавчої влади, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері освіти, органам місцевого самоврядування, зокрема й самим закладам позашкільної освіти, більших прав для створення умов, за яких вихованці зможуть отримати якісні освітні послуги. Виходячи з того, що автономізація закладів

позашкільної освіти є важливою умовою їх існування, було б доцільно приділити більшу увагу саме тим формам управління, завдяки яким можна більш якісно вести педагогічну діяльність, створювати організаційно-педагогічні, психологічні, соціальні умови для духовного, інтелектуального, творчого, фізичного розвитку дітей і молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблемою управління позашкільною освітою займалися О. Биковська, В. Вербицький, Г. Пустовіт, В. Чорна та інші.

Серед зарубіжних учених процеси управління європейськими ринками навчання впродовж усього життя досліджують Марчелла Мілана, Госія Клатт і Сандра Ватрелла, Алан Таккект [11] та інші. Зокрема вони наголошують на ініціативі Upskilling Pathways (схвалений Радою Європи в 2016 р.) щодо набуття мінімального або більш широкого обсягу знань, грамотності, цифрових навичок тими людьми, хто не має вищої середньої освіти та права на підтримку гарантій молоді для забезпечення зайнятості різних вікових категорій населення [11]. Додамо, що позашкільна освіта в зарубіжних країнах відповідає терміну «non-formaleducation» (неформальна освіта, або додаткова освіта).

Актуальність окресленої проблеми полягає в тому, що з кожним роком усе помітнішою стає тенденція до відмови від жорсткої регламентації процесу управління освітою. Зокрема таку позицію схильна обстоювати О. Хомерікі: «“Наказові” алгоритми відійшли в минуле й сьогодні початку реформ передують широка наукова й політична дискусія для виникнення консенсусу щодо їх найвищих цілей і запланованих моделей та засобів. Організатори реформ припинили нехтувати пріоритетами всього населення й навчилися залучати до їх реалізації широку громадськість, науковців із різних галузей знань, учителів і викладачів, учнів та студентів, їхніх батьків, журналістів, представників об'єднань бізнесменів, професійних спілок тощо. Єдиний шлях досягнення подібної мети – повільний і законодавчий» [3, с. 104–105]. Зауважимо, що здебільшого дослідження, спрямовані на вивчення явища автономізації, пов'язані з вищою освітою (І. Власова, В. Луговий та ін.), тоді як досліджень, присвячених автономізації позашкільних освітніх закладів, немає, хоча на сьогодні в нашій країні точаться дискусії щодо перегляду системи освіти на засадах філософії постформальної освіти, яка має постати фундаментом для освіти майбутнього, у якій мають бути зреалізовані такі принципи, як сприятливість форми управління позашкільною освітою, поступовий перехід до авторських закладів освіти, реалізація прав і свобод у педагогічній діяльності тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження автономізації як найбільш сприятливої форми управління закладами позашкільної освіти, пошук достовірних відповідей на запитання про доцільність пошуку організаційно-педагогічних засад, основних принципів і напрямів упровадження автономізації в процес управління закладами позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автономізація управління закладами позашкільної

освіти є недостатньо вивченим явищем, і його винятковість, на нашу думку, полягає в тому, що централізоване управління системою освіти характеризується цілісністю державної освітньої політики. Однак сьогодні, завдяки широкому розумінню державної освітньої політики як загального явища для багатьох закладів освіти, зокрема вищої, експериментальних закладів середньої освіти, авторських шкіл, наявних у системі позашкільної освіти, ми спостерігаємо поступовий перехід до нових напрямів розвитку. Як зауважує О. Биковська, «позашкільна освіта – це складник системи безперервної освіти, цілеспрямований процес і результат навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях» [1, с. 14]. Також вчена підкреслює важливу особливість, що притаманна позашкільній освіті: «... будучи складником системи безперервної освіти, вона може здобуватися громадянами різних вікових категорій і характеризується добровільною участю в навчально-виховному процесі; відсутністю регламентуючих настанов; вільним вибором занять; диференціацією за інтересами до конкретної галузі науки, культури, техніки та технологій; постановкою перед кожним реально досяжних завдань; різноманітністю видів діяльності та сфер спілкування, що сприяє набуттю досвіду соціальних відносин» [1, с. 14–15].

Управління закладами позашкільної освіти, попри їх досить велику розгалуженість, здійснюється з єдиного центру, і між цим центральним органом та закладом позашкільної освіти виникає питання щодо визначення тих повноважень, які мають відповідати інтересам батьків і вихованців, слухачів як первинних користувачів якісними освітніми послугами. На жаль, учені не приділяють цьому питанню достатньої уваги. Лише невелика кількість дослідників опікується теоретичним розв'язанням окресленої проблеми, тобто залишається недослідженою педагогічна проблема автономізації закладів позашкільної освіти загалом. Саме це породжує деякі суперечності між прогресивними практиками й нерозробленістю загальних положень, які в майбутньому зможуть увести в дію автономізацію позашкільної освіти як основну форму управління.

Питання про автономізацію як основну форму управління педагогічним процесом у закладах позашкільної освіти України є неоднозначним. Аргументація прихильників цього процесу має суто теоретичну, а не практичну основу, адже досі навіть уявна система автономізації закладів позашкільної освіти в частині її педагогічного процесу нерозроблена. Попри наявність такої

проблеми, видається очевидним, що саме педагоги позашкільної освіти, батьки і вихованці, слухачі мають вирішувати, як вони мають розвиватися, які нові можливості для творчого розвитку в них є, які прогресивні практики духовного, фізичного та інтелектуального розвитку вони можуть використовувати у вільний час. Для багатьох зарубіжних країн, зокрема європейських, уже відомий той факт, що саме свобода і автономія закладу позашкільної освіти дає змогу вільно, оперативно і якісно реалізовувати бажання, індивідуальні нахили та інтереси особистості, тобто основні потреби розвинених громадян як в окремих громадах, так і в суспільстві загалом.

Якщо звернутися до тлумачення понять, якими ми оперуємо в дослідженні, то можна переконатися, що автономію розглядають і в політичних, і у філософських, і в економічних словниках. Так, в економічній енциклопедії зазначено, що «у межах автономії затверджуються самостійні бюджети (кошториси доходів і витрат) територій, господарських одиниць, фондів, які мають відносну самостійність, незалежність від бюджетів більших територіальних і господарських утворень, центральних бюджетів» [2, с. 15]. Для нашого дослідження є близьким тлумачення автономії як самоуправління, а автономізації – як процесу, що пов'язаний із набуттям права на самостійне ухвалення управлінських рішень, самостійне керівництво всіма видами діяльності, зокрема господарською та економічною.

Підкреслимо, що позашкільна освіта ініціює нові форми і методи навчання, розкриває можливості різноманітних способів діяльності, вибудовує нові способи взаємовідносин між людьми, що не лише допомагає покращити життя, удосконалити проведення вільного часу в колі з однопідприємцями, а й допомагає забезпечити високу культуру дозвілля, що характеризує розумні середовища, підвищує продуктивність та стійкість економічного розвитку, змінює навколишнє середовище тощо. Люди мають прагнути навчитися так розвивати суспільство, щоб воно було зручним і приємним як для сьогодні, так і для незрозумілого завтра. Якщо для державних закладів освіти питання мети освіти чітко визначене – кого, чого і як навчати, то в позашкільних закладах освіти мета окреслена в політичній формі: що має бути вивченим, а що – ні, і сучасна роль позашкільної освіти, на нашу думку, полягає в залученні громадян різних вікових категорій у демократичне суспільство, де добре і варто жити.

Розмірковуючи про різні форми освіти (неформальна, інформальна), Мадху Сінгх доходить висновку, що таке навчання постає

одним з рішень для подолання або зменшення бідності, підвищення економічного розвитку, рівня працевлаштування, покращення інтеграції і згуртованості в суспільстві тощо. Дослідник підкреслює, що такі форми навчання слід визнавати більш глибоко, адже така освіта має змогу прокладати нові шляхи до підвищення кваліфікації, сприяє розвитку робочої сили та попиту на людей певних професій на ринку праці, інтегрує громадян у демократичне суспільство, а також розширює можливості – як особисті, так і професійні [10, с. 63].

Наявність позитивних моментів у діяльності позашкільних закладів освіти дослідники пов'язують із сильним впливом інституційних установ, зокрема системи вищої освіти. У цьому аспекті привертає увагу дослідження Сабіни Денковської, Каміля Фійорека, Гражини Вегржин про вплив людей, що мають додаткову освіту, на економіку європейських країн. Автори доводять, що підвищення рівня інновацій залежить від таких показників, як частка людей із вищою освітою, які здобувають додаткову чи інформальну освіту, частка працівників, які здобувають додаткову освіту, частка осіб, які здобувають додаткову або інформальну освіту [8]. Вчені розрізняють додаткову освіту й освіту інформальну, пояснюючи, що «... неформальна (додаткова) освіта – це інституціоналізований процес, який відбувається поза формальною формою систем кваліфікацій, що веде до здобуття кваліфікації, визнаної в межах певної установи (робоче місце, організація тощо) або обмеженого набору відповідних установ, але вона не змінює рівень освіти. Неформальна освіта зазвичай сприяє розвитку, розширенню та набуттю навичок у різних сферах професійного, соціального та культурного життя. Є безліч форм неформальної освіти, наприклад, курси, семінари, навчання на робочому місці під наглядом та приватне навчання ... Це також може охоплювати всі види розмов, спілкування в мережі та громадські збори, які, завдяки обміну інформацією, забезпечують знання та форму мислення людини. Інформальна освіта (навчання на практиці, самоосвіта) здійснюється поза основною освітньою системою і є неінституціоналізованим, навмисним (самоосвіта) або ненавмисним процесом. В останньому прикладі – це побічний продукт переживання упродовж життя» [8, с. 86]. Ми орієнтуємося на це визначення й надалі будемо на нього спиратися.

Є також дослідження щодо неформальної освіти різних вікових категорій. Наприклад, про переваги застосування позашкільних програм для розвитку учнівської молоді йдеться в роботі А. Чен та В. Шен. Дослідники визначають

основні мотиви навчання, а саме – цілі та інтереси досягнення на прикладі організованого позашкільного досвіду фізичної активності учнів, що були випадково вибрані з двох середніх шкіл. Автори доводять, що між мотивацією до навчання та його результатами є складний взаємозв'язок. Так, учні, які беруть участь в організованих позашкільних фізичних заняттях, мають більш сильну орієнтацію на мету, більш активні фізично, аніж інші учні. Отже, результати дослідження А. Чен та В. Шен свідчать про те, що участь у позашкільних програмах сприяє більшій активності молоді, зважаючи на неформальний характер таких заходів [7, с. 180].

Також на міжнародному рівні обговорюється проблема зростання в усьому світі структурованої діяльності поза школою в приватних закладах. Такі заклади освіти є близькими до позашкільних освітніх закладів, але не тотожні їм, адже не перебувають у сфері впливу держави, і навіть дотепер не зрозуміло, чи може освіта як суспільне благо, що виробляється державними установами, закладами вищої освіти, стати альтернативою як суто приватне благо? Так, Девід П. Бейкер, Мотоко Акіба, Джеральд К. Летендр, Олександр В. Уайзман, що є авторами статті «Тіньова освіта в усьому світі: навчання поза школою, інституційна якість навчання та міжнародні досягнення з математики», розкривають особливості такого навчання та його основні політичні наслідки. На їхнє переконання, види «тіньової освіти» імітують формальні процеси і вимоги, наявні в школах. Розглядаючи «тіньову освіту» як макрофеномен у сучасному шкільному навчанні, дослідники підкреслюють його основні риси, а саме: поширеність, стратегії використання, національні особливості [4]. У роботі Марка Брея також наголошено на поширенні в усьому світі «тіньової освіти», що має більші результати і досягнення, оскільки така освіта здійснюється в неформальних умовах, має фінансову підтримку та орієнтацію на якість навчання. Автор доводить, що приватне навчання – частина освіти, а не нове явище, адже воно тривалий час практикується в багатьох країнах: «Насправді приватне навчання стало частиною освітнього середовища настільки, що ніхто насправді не ставить під сумнів його наявність. Масштаби цієї діяльності сильно відрізняються від країни до країни, але це часто недооцінюється. У деяких країнах додаткові приватні курси пропонуються як на індивідуальній основі, так і на базі спеціальних установ і перетворилися на величезний бізнес, що широко мобілізує ресурси та сприяє працевлаштуванню багатьох людей» [5, с. 9]. Для покращення ситуації автор пропонує збільшувати ресурси на освіту, що

зменшить з боку вчителів пошук додаткового доходу, але водночас виявляє декілька тенденцій, а саме: зменшення коштів на освіту навіть у розвинених країнах попри те, що економіки потребують все більшої варіативності знань для людини, яка навіть має диплом про освіту; приватизація і маркетизація освіти; зниження рівня якості навчання в державних школах, що зумовлене недостатньою кваліфікацією вчителів та наявністю гарних спеціалістів у певних напрямках навчання тощо. Так, Марк Брей вказує на такі чинники: «... відсутність учнів та вчителів, часте закриття шкіл, неефективне навчання та недбалість з боку вчителя ... не кожна школа може похвалитися повним набором викладачів-спеціалістів у таких важливих галузях, як математика, природничі науки та англійська мова. Незрілі, недосвідчені або некваліфіковані вчителі викладають так, що учні не розуміють окремі розділи предметів» [5, с. 51].

Додамо, що сьогодні, навіть у державних школах, усе більшу популярність здобуває метод навчання, спрямований на сприяння навчанню та добробуту. Цей метод отримав назву «освіта поза класом». У датських школах було проведено дослідження з використанням означеного методу в експериментальних класах, де учні зазнавали його регулярного впливу (2-7 годин на тиждень), і в звичайних класах, де на навчання за цим методом припадало менше ніж 2 години на тиждень. Дослідники виявили позитивні результати від впливу цього методу на учнів: покращення поведінки, зменшення гіперактивності та неухважності в учнів із низьким соціально-економічним статусом, сприяння соціальному добробуту тощо [6, р. 218].

Трансформація педагогічної науки, роль вчителя та використання нових методів навчання для всіх вікових категорій для покращення якості життя розкрито в новітньому дослідженні «Дидактика розумної педагогіки» (ред. Лінда Даніела) [9]. Автори роботи доводять, що сучасна педагогіка акцентує на соціальних та політичних аспектах, водночас людство сьогодні має розмірковувати над метою самої освіти, досліджувати, як нації організують свої освітні системи поза формальною освітою, які технології зможуть полегшити навчання загалом. Вчені підкреслюють: «Перехід до нової педагогіки – це не просто питання пропонування технологій. Вони, ймовірно, будуть використовуватись у суспільстві знань... Педагогіка двадцять першого століття передбачатиме залучення учнів, які перебувають на різних стадіях навчання, до практичних знань, нових процесів дослідження, діалогу та зв'язку» [9, с. 42].

Усі ці питання, на нашу думку, пов'язані з необхідністю звільнення закладів позашкільної освіти від жорсткої системи управління, адже на сьогодні і викладачі, і вчителі занепокоєні тим, що здебільшого рекомендації щодо функціонування сучасних освітніх систем є неадекватними для задоволення потреб суспільства. Ці системи управління розвивались у суспільстві, що вже давно є трансформованим, але змін, які б перетворювали роботу закладів позашкільної освіти, зокрема в аспекті якісного менеджменту, не відбулося. По суті, управління в різних секторах суспільства – системі зв'язку, агрономічному секторі, секторі медицини тощо докорінно змінене, але позашкільна освіта фактично залишилася незмінною, хоча необхідність змін у ній є безсумнівною. Звісно, ті позашкільні заклади, які готові прийняти виклики, мають бути зосереджені не на вдосконаленні наявної системи управління, а загалом на її зміні, тобто фокус уваги має бути сконцентрований на тому, щоб швидко зреагувати на мінливий взаємозалежний світ, потреби регіону, громад, місцевого ринку праці та ринку праці в глобалізованому світі, що зорієнтований на новітні технології, досягнення і прориви тощо. Слід додати, що, на переконання зарубіжних учених, «країни, де значна частка робочої сили залучена до навчання впродовж життя, досягають вищого рівня конкурентоспроможності, ніж ті, хто має нижчий рівень цієї навчальної діяльності. В епоху економіки, заснованої на знаннях, конкурентні переваги дедалі частіше базуються на нематеріальних ресурсах, таких, як офіційна та неформальна освіта працівників, що, своєю чергою прямо та опосередковано створює інновації. Рівень освіти працівників, а також їхні поточні знання визначають їх схильність до створення та впровадження інновацій» [8, с. 94].

Отже, за наявності більш широкого кола можливостей і повноважень позашкільні заклади освіти можуть сприяти розвитку не лише окремої громади, а й усієї держави. Якщо спостерігати за реальністю, можна переконатися, що позитивні зміни на законодавчому рівні та педагогічна риторика про цілі позашкільної освіти доповнюються суттєвими недоліками, що, мов би шаблонні, наявні в багатьох закладах. Так, наприклад, і національні, і регіональні політики беруть зобов'язання на законодавчому рівні забезпечити якісну позашкільну освіту, проте лише деякі з них упроваджують це в життя, завдяки фактичним, але поодиноким

нововведенням. Відповідно до ситуації, що склалася на сьогодні, ми бачимо постійні проблеми, серед яких – недостатнє виділення годин на позашкільну освіту, неповноцінний статус самих позашкільних навчальних закладів, недостатньо кваліфіковані педагоги, які не здатні на високому рівні надавати якісні освітні послуги, недостатність обладнання, технічних та дидактичних матеріалів, а також відремонтованих приміщень, що пов'язують з недостатнім фінансуванням позашкільної освіти загалом. У більш загальному плані спостерігається тенденція щодо зниження якості позашкільної освіти, збільшення кількості громадян різних вікових категорій, що не готові до різних видів творчості, не вміють організувати власний вільний час для особистісного розвитку. Додамо також і те, що сьогодні, попри всі вимоги з боку законодавців, усе-таки є перепони в забезпеченні рівного доступу всіх вихованців та слухачів до закладів позашкільної освіти, а отже, така ситуація передбачає суттєве переосмислення проблеми управління позашкільними закладами освіти та, відповідно, її реформування.

Міркування про реформування позашкільної освіти для створення кращого майбутнього світу вкрай необхідні, адже наша країна нині опинилася перед складними викликами – політичними, соціальними та економічними. Які позашкільні заклади освіти необхідні для двадцять першого століття? Чи усвідомлюють люди, що сьогодні розширюються розумні навчальні простори, які виходять за межі звичайних освітніх закладів? Чи можна побачити в позашкільній освіті сьогодні перехід до машинного навчання, урахувавши ситуації повсюдного під'єднання до мережі Інтернет і поступовий перехід до гібридного суспільства, у якому поєднується штучний інтелект з людським?

Висновки. Отже, конфлікти, що виникають унаслідок бажання адміністрації позашкільних закладів освіти реально користуватися правом самостійного управління, брак дієвих механізмів щодо захисту права автономізації не можливо подолати за допомогою декларацій, адже все управління позашкільним закладом освіти буде зводитися до звичного виконання управлінських рішень центральних органів виконавчої влади. На пошук напрямів удосконалення роботи закладів позашкільної освіти та проектування стратегії змін для подальших реформ спрямовані перспективи дослідження.

Список використаних джерел

1. Биковська О. В. Теоретико-методологічні основи позашкільної освіти в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2008. 44 с.

References

1. Bykovska O.V. (2000). Theoretical and methodological foundations of out-of-school education in Ukraine: author's

2. Економічна енциклопедія / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: ВЦ «Академія», 2000. Т. 1. 863 с.
3. Хомерікі О. А. Автономія вищих навчальних закладів у сучасних соціально-економічних реаліях: конкурентні війни або трамплін для стрибка? *ГРАНІ*. 2015. № 1(117). С. 103–108.
4. Baker D. P., Akiba M., Le Tendre G. K.; Wiseman A. W. Worldwide shadow education: Outside-school learning, institutional quality of schooling and cross-national mathematics. *Educational evaluation and policy analysis*. 2001. Т. 23. V. 1. P. 1–17. DOI: 10.3102/01623737023001001.
5. Bray Mark. The shadow education system: private tutoring and its implications for planners. Paris: UNESCO: International Institute for Educational Planning, 1999. 101 p.
6. Bolling M., Niclasen J., Bentsen P., Nielsen G. Association of Education Outside the Classroom and Pupils' Psychosocial Well-Being: Results From a School Year Implementation. *Journal of school health*. 2019. Т. 89. V. 3. P. 210–218. DOI: 10.1111/josh.12730.
7. Chen A., Shen B. A web of achieving in physical education: Goals, interest, outside-school activity and learning. *Learning and individual differences*. 2004. Т. 14. V. 3. P. 169–182. DOI: 10.1016/j.lindif.2004.02.003.
8. Denkowska S., Fijorek K. & Wegrzyn G. Formal and Non-Formal Education and Trainings as an Instrument Fostering Innovation and Competitiveness in EU Member Countries. *Journal of Competitiveness*, 2020. Т. 12(3). P. 82–98. URL: <https://doi.org/10.7441/joc.2020.03.05> (дата звернення: 25.11.2020).
9. Didactics of Smart Pedagogy / ed. Linda Daniela. Publisher: Springer International Publishing, 2019. XXXV. 478 p. DOI 10.1007/978-3-030-01551-0.
10. Singh M. Global Perspectives on Recognising Non-formal and Informal Learning. Publisher: Springer International Publishing, 2015. XIX. 220 p. DOI 10.1007/978-3-319-15278-3.
11. Tuckett A. Europe's lifelong learning markets, governance and policy: Using an instrument approach. *IntRevEduc*. 2020. URL: <https://doi.org/10.1007/s11159-020-09875-6> (дата звернення: 28.11.2020).
- ref. dis. for sc. degree of Dr. of ped. Science: 13.00.01. Kyiv. 44 p. [in Ukrainian]
2. Economic Encyclopedia / ed. by S.V. Mocherny. Kyiv: VC "Academy", 2000. Vol. 1. 863 p. [in Ukrainian]
3. Homeriki O.A. (2015). Autonomy of higher education in modern socio-economic realities: competitive wars or a springboard for jumping? *HRANI*. № 1 (117). P. 103–108. [in Ukrainian]
4. Baker, D.P., Akiba, M., LeTendre, G.K.; Wiseman, A.W. (2001) Worldwide shadow education: Outside-school learning, institutional quality of schooling, and cross-national mathematics achievement. *EDUCATIONAL EVALUATION AND POLICY ANALYSIS*, T. 23. V.: 1. P.: 1-17. DOI: 10.3102/01623737023001001 [in English]
5. Bray, Mark. (1999). The shadow education system: private tutoring and its implications for planners. Paris: UNESCO: International Institute for Educational Planning. 101 p. [in English]
6. Bolling, M., Niclasen, J., Bentsen, P., Nielsen, G. (2019). Association of Education Outside the Classroom and Pupils' Psycho-social Well-Being: Results From a School Year Implementation. *JOURNAL OF SCHOOL HEALTH*, T. 89 V. 3 P.: 210-218. DOI: 10.1111/josh.12730. [in English]
7. Chen, A., Shen, B. (2004). A web of achieving in physical education: Goals, interest, outside-school activity and learning. *LEARNING AND INDIVIDUAL DIFFERENCES*, T.: 14. V.: 3. P.: 169-182. DOI: 10.1016/j.lindif.2004.02.003. [in English]
8. Denkowska, S., Fijorek, K., & Wegrzyn, G. (2020). Formal and Non-Formal Education and Training as an Instrument Fostering Innovation and Competitiveness in EU Member Countries. *Journal of Competitiveness*, T. 12 (3), P. 82-98. <https://doi.org/10.7441/joc.2020.03.05> [in English]
9. Didactics of Smart Pedagogy (2019). Ed. Linda Daniela. Publisher: Springer International Publishing. XXXV, 478 p. DOI 10.1007/978-3-030-01551-0/ [in English]
10. Singh, M. (2015). Global Perspectives on Recognising Non-formal and Informal Learning. Publisher: Springer International Publishing. XIX, 220 p. DOI 10.1007/978-3-319-15278-3. [in English]
11. Tuckett, A. (2020). Europe's lifelong learning markets, governance and policy: Using an instruments approach. *IntRevEduc*. <https://doi.org/10.1007/s11159-020-09875-6> [in English]

Відомості про автора:

Мосякова Ірина Юліївна
mosyakova@ukr.net

Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203/2021/25/26/31

Матеріал надійшов до редакції 10. 12. 2020 р.
Прийнято до друку 21. 12. 2020 р.

Information about the author:

Mosyakova Iryna Yuliyivna
mosyakova@ukr.net

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203/2021/25/26/31

Received at the editorial office 10. 12. 2020.
Accepted for publishing 21. 12. 2020.